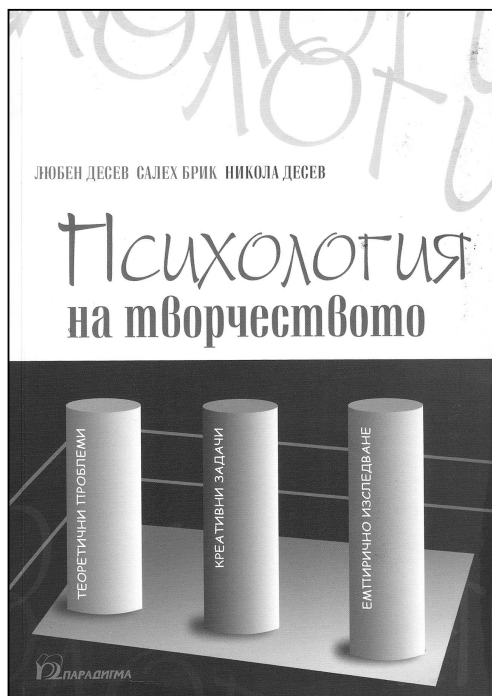

ГОЛЯМО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ТВОРЧЕСТВОТО И КРЕАТИВНОСТТА

Борис Минчев

Десев, Любен, Брик, Салех, Десев, Никола. *Психология на творчеството. Теоретични проблеми, емпирично изследване, креативни задачи.* София: Парадигма, 2011, 444 с.

Творчеството и креативността не са особено разработени теми в българската психология. От началото на века липсва мащабно изследване на обсъждания комплексен феномен. На този фон изпъква като особено интригуваща колективната монография на Любен Десев, Салех Брик и Никола Десев¹⁾.

Това е голяма книга – повече от 400 страници голям формат, с масивна библиография от 703 заглавия – 425 на кирилица и 278 на латиница. Поне литературните източници на български са почти изчерпателни, защото не успях да открия значима публикация от наш автор, останала нецитирана. Макар и в заглавието да се визира психологическа тематика, реално рецензията труд обсъжда философски, педагогически и историко-научни аспекти на феномена творчество. Обсъждането им става на три равнища – светогледно-методологическо, емпирично-психологическо и приложно-дидактическо, реализирано в три отделни части, написани поотделно от тримата автори.

Повече от половината обем на книгата заема първата част, посветена на реторико-методологичните проблеми на творчеството. Там се представя една многопланова структура и функционалност на творческите процеси. Те са синтезирани в общ „теоретичен модел на творчеството“ (с. 44). Той включва четири функционални блока с множество връзки и компоненти. Всъщност значителна част от изложението е обосноваване и детайлизация на указания модел.

Първият методологически проблем е обхватът на феномена творчество. В труда той се третира в две разновидности „творчество в *широк* и *тесен* смисъл на думата (с. 39 и сл.). Накратко, в широкия смисъл на думата субект на творчеството е природата и светът като цяло, а в тесния смисъл – обществото и човешкият индивид. Широкото разбиране на творчеството е илюстрирано от авторите предимно естетически чрез великолепие то на природата и възхищението, което нейните красоти предизвикват у нас. Струва ми се, че е пропусната креативната сила на биологическата еволюция, но за това е необходима специализирана аргументация. По-обосновани са социо-културната и индивидуално-субектните еманации на творчеството.

Формулирани са седем принципа на изследването на творчеството (с. 48–51). Вижда се, че изборът, назоваването и обосноваването им са силно повлияни от синергетичната парадигма. Авторите, и по-специално проф. Десев, се стараят да не натрапват своето предпочитание към синергетизма и да го редоположат с други шест подхода към творчеството, но формулировките на принципите и главата, посветена на синергетичната теория (глава трета) правят явно това предпочитание. Споменатите подходи са разгледани пестеливо с отделни параграфи във втора глава. Мисля, че в този конспективен обзор не е обърнато особено внимание на най-традиционния подход към творчеството – асоцианизмът, формулиран още от Аристотел и защитаван в съвременен вариант от Артър Кьослер (цитиран бегло в изложението). Мисля, че нуждата от по-подробно разглеждане на асоциативния подход произтича от това, че той е методологична основа на редица тестове за креативност, например на Е. П. Торънс, Дж. П. Гилфърд и др., представени като „психометричен подход“, но не се изтъква връзката му с класическия асоцианизъм. Искаше ми се да прочета по-разгърнато изложение на идеите на Едуард Де Боно, представител на „прагматичния подход“, който фактически е доминиращ в съвременната креатология. За сметка на това достатъчно пълно са представени идеите на български автори като Асен Златаров, Генчо Пиръов, Яна Рашева–Мерджанова, Емилия Великова, Тиха Делчева, Михаил Бушев и др. От друга страна, такъв крупен изследовател на литературното творчество като акад. Михаил Арnaudов е само почитателно споменат. Същото е позоваването на такива значими изследователи като Пеньо Русев, Иван Паспаланов, Левчо Здравчев. С тези изключения българските концепции за творчеството и креативността са информативно обсъдени в книгата.

Разбираемо световните авторитети в концептуализирането и емпиричното проучване на креативността и творчеството са с по-обширно идейно присъствие. Всички авторитети от Ф. Галтън до Х. Гарднър са споменати поне с една своя водеща идея. От тези „класически“ автори най-детайлно и доброжелателно са обсъдени възгледите на Ейбрахам Маслоу и Лев Виготски. Те подкрепят главните „светогледни“ и „социо-културни“ компоненти на собствената концепция на проф. Десев и съавторите му. Маслоу дори е обявен за „предтеча“ на синергетиката като автор на концепцията за „синергичното общество“.

Ще се опитам да възпроизведа концепцията на книгата по смисъл. Креативността е „разлята“ във Вселената. Тя се интензифицира у човека и се превръща в част от антропологичната му същност. Разграничават се креативност и творчество. Първата е индивидуално-психологичен набор от способности, а второто е разнообразно по мащаб и равнища. Мащабът може да варира от космически до индивидуално-психологически. Равнищата са първично и вторично. На първичното се проявяват спонтанни и безсъзнателни процеси. На вторичното започват да се „сплитат“ личностно-волеви, социални и духовни детерминанти. В съдържателен план човешкото творчество се дели на практическо, духовно и социално. В конкретни случаи границите на трите типа творчество се размиват. Най-изследваните области на творчески изяви са науката и изкуството. Приликите между двете области са повече от различията. В някои изключителни случаи се анализира равностойност на постиженията на изтъкнати личности в двете области.

Творчеството като съвкупност от специфични процеси се обяснява в термините на синергийната парадигма. На разясняването на нейното определение, състав, принципи и основни понятия е отделена специална глава на първата част (гл. 3). На петдесет страници тези аспекти и проблеми са разгледани в по няколко варианта, които са аналитично съпоставени. Собственото схващане на авторите е отразено на с. 170. В минималистичен смисъл синергетиката се дефинира с триадата от синергетични атрибути на с. 131. Патосът на изложението в монографията е да се докаже, че творчеството е синергетично-системен обект, а същевременно е и фундаментално свойство (атрибут) на всички синергетични феномени. Това е направено убедително.

Резонът на интегриране на творчеството в предмета на синергетиката е, че обосновава изследването на творчеството от множество перспективи – астрофизическа, квантово-механична, еволюционно-биологична, социо-историческа и т.н. Разбира се, рецензираната монография е психологическа по тема и дух, затова тя обосновава една психологическа перспектива на синергетичния феномен творчество. Допълнителен резон на синергетичния контекст на интерпретация на творчеството в психологията е, че той разглежда традиционните психологически подходи към творчеството като съвместими и допълващи се, а не както често се разглеждат като изключващи се.

На редица места в книгата се употребява терминът „креативна психология“. Смятам, че той не е особено сполучлив, защото имплицира, че има *не*креативна психология, което противоречи на идеите, защитавани от авторите. По-уместно е да се използва по-тромавият израз „психология на творчеството“.

Собствено психологическата аргументация на труда е съсредоточена в глави 4. и 5., разглеждащи съответно творческата личност в нейния социо-културен контекст и единството на творческия процес с творческия продукт. Там е дадена една широка архитектурника на възгледите по тези теми, а авторската позиция е систематизирана като резюмета в края на всяка от главите.

Втората част на рецензираната монография (написана предимно от Салех Брик) разглежда емпиричен проблем на психологията на творчеството – мотивацията на творческия процес. В нея подробно се обсъждат влиянията на външната мотивация и по-конкретно мотивацията за постижения върху творческия процес и творческия продукт. Утвърждава се идеята, че невинаги външната и вътрешната мотивация действат противоположно, антагонистично и се допуска, че между тях би могло да има синергични ефекти.

Това предположение е потвърдено емпирично чрез серия положителни корелации между тест за мотивация за постижения (МУН тест, адаптиран и валидизиран от С. Брик за български деца) и два авторски теста за креативност, аналогични на тестовете на Е. П. Торънс (които са нормирани от г-н Брик за български тийнейджъри). Полученият синергичен ефект, макар и слаб според измерените корелации, може да се интерпретира двустранно – креативността „катализира“ мотивацията за постижения и мотивацията за постижения усилява креативността. Потвърждава се емпирично и по-общият извод, че външна мотивация и творчество са съвместими.

В обсъжданото емпирично изследване е показан статистически значим ефект на факторите: пол, клас и вид училище върху креативността при български тийнейджъри.

Втората част на книгата може да се ползва като мини-наръчници на тест за постижения и два теста за креативност, подходящи за училищна психодиагностика.

Третата част е сборник от креативни задачи (съставени от Никола Десев), предназначени за евентуален практикум по креативност. Включването на „задачи-приказки“ показва, че целевата група при съставянето са били учениците. Тази част прави рецензирания труд полезен за допълване на училищното обучение по психология с приложни и занимателни теми, а евентуално и за университетски курсове по креативност в бакалавърската и магистърската степен.

Като цяло се е получила една комплексна книга–изследване на творчеството, съчетаваща енциклопедични идеи за творчеството и креативността, емпирично проучване като модел на психодиагностична работа и елегантен